

Jan Wolski

"Bioetica medica : per medici e professionisti della sanità", red. Giovanni Russo, Torino 2009 : [recenzja]

Studia Theologica Varsaviensia 47/2, 258-264

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

personalizmu. Podobną wymowę mają także inne rozdziały dotyczące inżynierii genetycznej, choroby AIDS, opieki paliatywnej i prawdomówności w komunikowaniu trudnych treści chorym i umierającym. Jasne i przejrzyste kryteria oceny tych zagadnień stanowią pomoc w rozstrzygnięciu szczegółowych przypadków bioetycznych.

Na koniec pozostaje jeszcze odnieść się do treści wywiadów, które dotyczą cierpienia, rozważanego na przykładzie cierpienia Jana Pawła II, sztucznej prokreacji, pojmowania ludzkiej natury oraz powołania lekarza i kapłana. Autor dokonuje w nich sytuacyjnych analiz, dla których treści dostarcza historyczne doświadczenie człowieka. Stanowi to nieocenioną formę rozwijania złożonych kwestii etycznych w wymiarze egzystencjalnym i osobowym. Dla tych, którzy chcieliby pójść dalej w poszukiwaniach bioetycznych Autor dostarczył spis wybranych podręczników bioetyki. Przytoczył źródła pierwotnie drukowanych tekstów, które złożyły się na treść tejże książki. W tym miejscu nasuwa się krytyczna uwaga: czy nie należało rozdzielić tekstów ściśle naukowych od tych popularnonaukowych, by uniknąć problemu kategoryzacji treści w wymiarze całej książki? Różnorodność poziomu treści ma jednak swoje zalety, gdyż pozwala każdemu znaleźć coś, co odpowiada jego przygotowaniu intelektualnemu.

Ks. Marian Graczyk

Bioetica medica. *Per medici e professionisti della sanità*, red. Giovanni Russo, Torino, Elledici, Leumann, 2009, ss. 432.

Opracowanie zbiorowe wydane pod redakcją wybitnego włoskiego profesora bioetyki G. Russo, znanego z licznych publikacji książkowych i artykułów, wpisuje się jako kolejna ważna pozycja w dorobku tej prężnie rozwijającej się dziedziny nauki. G. Russo pełni szereg odpowiedzialnych funkcji, wśród których wymienić należy kierowanie Instytutem Teologicznym św. Tomasza w Messynie na Sycylii, udział w pracach Papieskiej Akademii *Pro Vita*, a także przewodniczenie włoskiemu Stowarzyszeniu Bioetyków i Seksuologów.

Recenzowana książka liczy 432 strony. Całość poprzedzona jest krótką informacją o autorach poszczególnych opracowań. Wstęp autorstwa G. Russo zawiera wyznaczenie celu niniejszego zbioru, a także wskazanie, że zakres podejmowanej bioetycznej tematyki został zawężony tylko do zagadnień klinicznych. W zakończeniu zamieszczono bibliografię ogólną, która – jak na tak obszerne dzieło – prezentuje się dość skromnie, licząc jedynie 106 pozycji, w przytłaczającej większości w języku włoskim.

Zbiór artykułów zamieszczonych w niniejszym opracowaniu, zgodnie z zamysłem redaktora, stanowić ma pomoc nie tylko dla pracowników służby zdrowia, ale kierowana jest zwłaszcza do przygotowujących się do podjęcia pracy w tej dziedzinie. Studium pomyślane jest jako podręcznik z dziedziny bioetyki klinicznej. Poruszana tematyka stanowi dla pracowników tego sektora „chleb powszedni”, bowiem często muszą konfrontować się z etycznymi dylematami. Stąd, szerokie spektrum tematyczne zawarte w prezentowanym opracowaniu służyć ma przedstawieniu w sposób metodologicznie uporządkowany tego, co należy do istoty podejmowanych przez poszczególnych autorów zagadnień.

Na całość książki składa się dziesięć części. Pierwsze dwie, a także czwarta, piąta, szósta, dziewiąta i dziesiąta w całości zostały opracowane przez redaktora niniejszego wydania. Także w innych częściach niektóre rozdziały (bądź tylko paragrafy) są autorstwa G. Russo. Zredagowania całości podjęło się czternastu znawców tematyki.

Pierwsza, najobszerniejsza część książki, składa się z dwóch rozdziałów. W pierwszym omówiono w historycznym kontekście zawód/powołanie lekarza. Analiza sięga antycznej Mezopotamii, gdzie ok. 4000 lat p.n.Ch. taki „zawód” był już praktykowany. Dalej opisano pełnienie funkcji lekarza w innych starożytnych kulturach, skupiając się na kulturze greckiej – tak istotnej dla pełnego kontekstu – zarówno tej przedhipokratesowej, ukazującej lekarza-filozofa, jak i tej dotyczącej Hipokratesa i jego szkoły. Zaprezentowano także sposób pełnienia funkcji lekarza w antycznej kulturze rzymskiej, której przedstawicielem jest m.in. Celsus. W rozdziale tym na uwagę zasługuje podjęcie – krótko, ale równocześnie wyczerpująco – zagadnienia: „Christus me-

dicus”. Treść tego paragrafu ukazuje, jak chrześcijańskie rozumienie powołania lekarskiego wpłynęło na sposób interpretacji tego pojęcia w ogóle – nie tylko w kulturze europejskiej. Interesujący jest także ostatni paragraf pierwszego rozdziału, gdzie lekarz ze swymi historycznymi uwarunkowaniami, został przedstawiany w perspektywie „internetowej rewolucji”. Wszechobecna w krajach rozwiniętych powszechny dostęp do internetowych zasobów dotyczących zdrowia człowieka (*e-health*), jawi się jako ogromne dobrodziejstwo. Nieocenioną pomocą jest choćby dostępność w sieci medycznych słowników, encyklopedii, czy gigantycznych baz danych. Przykładem jest „National Library of Medicine” w USA, dzięki któremu można zapoznać się z przeogromną liczbą naukowych artykułów dotyczących niemalże wszystkich chorób i patologii. Współcześnie internet umożliwia nie tylko dokonanie zakupu leków, wyznaczenie wizyty u lekarza, czy skorzystanie z konsultacji medycznych *on-line*, ale także – i to coraz częściej – przeprowadzenie skomplikowanego nawet zabiegu „na odległość”. To wszystko staje się możliwe dzięki „internetowej rewolucji”, która na dobre zagościła już w medycynie.

Osiągnięcia, o których mowa, skłaniają autorów do postawienia pytania: czy nie zmienia się także „oblicze” współczesnego lekarza? Na pytanie to G. Russo stara się odpowiedzieć w drugim rozdziale pierwszej części książki. Nadal, zdaniem Autora, trzeba dążyć do ideału lekarza, wyrabiać w sobie specyficzne cechy, które powinny charakteryzować osobę lekarza i jego pracę. G. Russo poszukuje odpowiedzi na pytanie: czy zadania, jakie ma do spełnienia lekarz dzisiaj, to bardziej wiedza czy sztuka lekarska? Poszukując rozwiązania tej kwestii stwierdza, że sama wiedza dziś już nie wystarczy. Ważna jest także postawa moralna lekarza, jego sposób zachowanie wobec pacjenta, zwłaszcza w tzw. sytuacjach „trudnych” związanych choćby z cechami charakterologicznymi pacjenta, prowadzonym przez niego stylem życia, czy wreszcie przeżywaną sytuacją terminalną. Nie pominięto również w tej części opracowania zagadnienia tajemnicy lekarskiej, w tym także sumienia lekarza.

W drugiej części książki przedstawione zostały podstawy i pryncypia bioetyki. Z założenia książka ma spełniać m.in. funkcję podręcz-

nika akademickiego, słusznie zatem podjęto tu zagadnienia takie jak: natura, przedmiot badań i zarys historyczny bioetyki. Dalej przedstawione zostały modele bioetyki oraz pryncypia etyczne i bioetyczne – ze zdecydowanym podkreśleniem faktu, że podmiotem tych zasad pozostaje osoba, która stanowi centrum zainteresowania bioetyki.

Trzecia część opracowania dotyczy zagadnień bioetycznych związanych z życiem poczętym i genetyką. Omawiane są zagadnienia etyczno-prawne odnoszące się do życia w embrionalnym stadium rozwoju. Nie zabrakło też studium nad toczącą się dyskusją nad pre-embriolem i embriolem, a zatem uznania bądź nie – na tym etapie rozwoju – godności i statusu człowieka, a tym samym przysługującej mu ochrony prawnej. W związku z powyższym przedstawiono także aspekty biomedyczne i prawne zamrożonych embriionów. Ukazano także, choć może zbyt skrótowo, problematykę diagnostyki prenatalnej, przerywania ciąży i środków antykoncepcyjnych, zapłodnienia pozaustrojowego *in vitro* oraz etycznych aspektów klonowania człowieka. Zagadnienia te ujęto w kontekście współczesnego nauczania Magisterium Kościoła. Interesujące jest również wskazanie etycznych dylematów związanych z dziećmi, które przychodzą na świat z poważnymi wadami wrodzonymi lub brakami niedorozwojowymi, a także takich przypadków, które bywają nazywane beznadziejnymi (*no chance*). W związku z tymi ostatnimi omówiono także eutanazję noworodków. W tej części książki (rozdz. VII) zaprezentowano inżynierię genetyczną i jej możliwości w „ulepszaniu” ludzkiej natury. Aspekty bioetyczne związane z poznawaniem genomu ludzkiego otworzyły nowy rozdział w badaniach i rozpoznawaniu chorób i ich leczeniu, jednak – zgodnie z prezentowaną w tej książce myślą – należy mieć na uwadze także etyczne aspekty, związane choćby z poważnym ryzykiem dotyczącym np. ingerencji w ludzki genom.

W książce, która pretenduje do tego, aby stanowić pomoc akademicką dla przyszłych pracowników służby zdrowia, nie mogło zabraknąć tematyki transplantologii i kryteriów śmierci człowieka (rozdz. IV). Przedstawiono zatem medyczne kryteria określania śmierci człowieka, w tym szerzej śmierci mózgowej.

Część piąta może zaskakiwać nieco swoim tytułem: „Bioetica sociale”. Uzasadnieniem dla bioetyki społecznej jest z pewnością społeczny wymiar przedstawianych tu problemów – odnośnie do osób zarażonych wirusem HIV i chorych na AIDS. W tej samej części umieszczono – chyba niezbyt „szczęśliwie” – ludzi psychicznie chorych.

Tytuł jedenastego rozdziału brzmi: „Bioetyka w psychiatrii”. Jesteśmy świadkami nieustannego rozrastania się bioetycznej tematyki, jednakże wydaje się nie do końca uzasadnione artykułowanie tego rodzaju problematyki. Kwestie te gruntownie już w przeszłości zostały gruntownie opracowane i nie stanowią one materiału, który koniecznie musi być poddany bioetycznej refleksji. Autorów usprawiedliwia niejako chęć całościowego opracowania zagadnień z dziedziny bioetyki klinicznej, które niosą ze sobą gatunkowo duży ciężar etyczny. Nie ulega wątpliwości, że psychicznie chorzy stawiają lekarzy, a także swoich bliskich, przed dylematami natury etycznej, choćby w kwestii stosowania przymusu leczenia, w tym także stosowania leków psychotropowych.

Kolejny rozdział (XII) nosi tytuł: „Chirurgia plastyczna”. Dwustronicowy tekst budzi pewne zastrzeżenia z racji zbyt skrótowego ujęcia. Drugie zastrzeżenie jest innego rodzaju: o ile ta część książki odnosi się do „bioetyki społecznej”, o tyle chirurgia plastyczna należy raczej do „bioetyki indywidualnej”. Choć wygląd pacjenta jest bezsprzecznie postrzegany przez społeczeństwo, to jednak sam problem dotyczy raczej konkretnych osób. Podobnie rozdział XIII: „Bioetyka odżywiania”, traktująca o konieczności przestrzegania diety w perspektywie troski o zdrowie, czy też zagadnie wegetarianizmu, nie bardzo pasują do działu „bioetyki społecznej”. Następne rozdziały przedstawiają zagadnienia: narkomanii, alkoholizmu, nikotynizmu, dopingu w sporcie i sportu ekstremalnego.

Część szоста podejmuje tematy związane z seksualnością człowieka. Jest to analiza tożsamości seksualnej człowiek i jej wyznaczników. W tej części omówiono także praktyki obrzezania, infibulacji oraz problem transseksualizmu.

W części siódmej zawarte zostały tematy związane z transfuzją krwi, transplantacją szpiku kostnego i dializą. Poruszone tu kwestie są

bez wątplenia nader istotne. Dziwić jednak może umieszczenie w tej właśnie części, w rozdziale dotyczącym dializ, po punkcie omawiającym kiedy je należy rozpoczynać i kiedy kończyć, krótkiego dwustrońnicowego opracowania podstawowych zasad (pryncypiów) i modeli bioetyki (ss. 329-330). Wydaje się, że te zagadnienia są tak istotne i ważne, iż należałoby je szerzej opracować i umieścić w osobnej części książki.

Część ósma poświęcona jest eksperymentom medycznym, podjęto tu także problem wyrażania na nie zgody przez pacjenta. W tej części książki zamieszczono ponadto opracowania dotyczące komitetów etycznych i bioetycznych – ich typologii, zadań, celowości i zasad funkcjonowania. W rozdziale ostatnim omówiono temat placebo.

Część dziewiąta obejmuje tematykę związaną z geriatrią i bioetyką „końca życia”. G. Russo prezentuje tutaj w różnych aspektach eutanazję oraz problematykę dotyczącą terminalnie chorych. Tematem niejako obligatoryjnie związanym z powyższym jest opieka paliatywna i uporczywa terapia.

Ostatnia, dziesiąta część, została poświęcona medycynie w epoce działalności gospodarczej. Współczesna służba zdrowia, od strony swojej struktury, jawi się jako pewnego rodzaju przedsiębiorstwo prowadzące swoistą działalność. G. Russo próbuje przedstawić pewne pozytywne elementy takiego stanu rzeczy. Wskazuje na prawo do opieki zdrowotnej, które państwo powinno zagwarantować przynajmniej w podstawowej formie. G. Russo stawia tezę, że industrializacja i zasady rynkowości w dziedzinie służby zdrowia niekoniecznie sprzeciwiają się dobrze spełnianej posłudze lekarskiej, nie muszą stać w sprzeczności do rzeczywistych potrzeb pacjenta, ani też nie przekreślają właściwych relacji z chorym i jego rodziną (zob. s. 403). W tym właśnie kontekście redaktor książki odpowiada na pytanie: czy zdrowie ludzkie może stanowić towar? Odpowiada jednoznacznie, że nie, jednak zasadne jest, aby administrowanie i zarządzanie w tej sferze było poddane dobrze rozumianej ekonomii rynkowości. W tym kontekście również posługa lekarza postrzegana jest w sensie relacji między klientem, a podmiotem prowadzącym działalność gospodarczą.

Recenzowana powyżej książka posiada pewne drobne mankamenty. Opracowane zagadnienia ujęte zostały w dziesięciu częściach. Niestety, widoczna jest pomiędzy nimi wyraźna dysproporcja, która mogłaby być usunięta przy próbie nieco innej redakcji. Pierwsza część zajmuje 86 stron tekstu, zaś siódma – dla przykładu – tylko 15. Podobną uwagę należy uczynić w odniesieniu do rozdziałów. Niektóre z nich mają po dwie lub trzy strony (np. XII, XIX, XX i XXII). Niedociągnięciem, występującym zwłaszcza u G. Russo, wydaje się być niepełne przekazywanie danych bibliograficznych. I tak dla przykładu, na s. 121, w odniesieniu do niektórych artykułów czy dzieł, strony podawane są dokładnie; innym razem nie, choć Russo odwołuje się tutaj do konkretnych sformułowań określonego autora. W całej książce odsyłacze nie zostały ujednolicone w odniesieniu np. do czasopism.

Pomimo wykazania kilku słabszych stron, książka z pewnością stanowi cenną pozycję z zakresu bioetyki, choć literatura włoskojęzyczna w tej materii jest nadzwyczaj bogata. W niniejszym opracowaniu zawarto jednak wiele nowych treści. W całości może ono zatem stanowić nieodzowną dydaktyczną pomoc. Wychodzi naprzeciw potrzebom współczesnego czytelnika – nie tylko zawodowo związanego z medycyną, ale każdego, kto pragnie poszerzyć wiedzę z tej właśnie dziedziny. Dodatkowym atutem książki jest język – zrozumiały i klarowny, oraz styl – jednolity pomimo wielu autorów.

Podsumowując recenzowaną tutaj pracę zbiorową pod redakcją G. Russo, należy wskazać na jej ogromny walor, zwłaszcza dydaktyczny, który nakazuje polecić ją nie tylko pracownikom służby zdrowia, ale także etykom i teologom, jak również pedagogom i psychologom – wszystkim pragnącym zgłębić tajemnicę ludzkiego życia. Ważniejsze kwestie poszerzone są o kontekst historyczny, co ogromnie ubogaca prezentowany materiał. W dzisiejszym, mocno zlaicyzowanym świecie, gdzie myśl bioetyczna o charakterze liberalno-utylitarystycznym często stara się być nie tylko dominującą, ale „jedynie słuszną”, książka ta ma tym większe znaczenie i wartość. Dlatego godna jest polecenia wnikliwej lekturze.

ks. Jan Wolski